
İNCELEMELER

ILC'NİN “YABANCILARIN SINIRDIŞI EDİLMESİNE İLİŞKİN 2014 TASLAK KURALLARI”NIN YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU HÜKÜMLERİYLE MUKAYESESİ VE BU KURALLARIN TÜRKÇE TERCÜMESİ

Prof. Dr. Nuray EKŞİ*

Özet

Türkiye, 2013 yılında “6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” (“YUKK”) adıyla yeni bir kanun hazırlamıştır. YUKK’un idari yapıya ve personele ilişkin hükümleri, Kanun’un Resmî Gazete’de yayımlandığı 11 Nisan 2013 tarihinde; sınır dışına ilişkin maddeleri de dahil diğer hükümleri ise 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. YUKK’un 50-62. maddeleri, yabancıların sınır dışı edilmesine ilişkindir. Hazırlıkları on yılı aşkın bir süre devam eden ve 2014 yılında tamamlanan “Yabancıların Sınır dışı Edilmesine İlişkin ILC Kuralları”nı kapsayan çalışma, yabancıların sınır dışı edilmesiyle ilgili olarak milletlerarası hukuktaki güncel gelişmeleri yansıtan önemli bir metindir. Türkiye’deki uygulamaya ışık tutmak ve YUKK’un 52-60. maddelerinin, ILC’nin taslak kurallarına nazaran daha insan hakları odaklı olduğunu ortaya koymak bakımından ILC’nin Yabancıların Sınır dışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları’nı Türkçeye tercüme etmenin faydalı olacağını düşündük.

Anahtar Kelimeler: *Sınır dışı, Uluslararası Hukuk Komisyonu, ILC, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, YUKK, örtülü sınır dışı, toplu sınır dışı*

COMPARISON OF THE ILC’S 2014 DRAFT ARTICLES ON THE EXPULSION OF ALIENS WITH THE PROVISIONS OF THE LAW ON FOREIGNERS AND INTERNATIONAL PROTECTION AND TURKISH TRANSLATION OF THESE ARTICLES

Abstract

Turkey enacted a new law titled as the “Law No. 6458 on Foreigners and International Protection” (“LFIP”) in 2013. Provisions of the LFIP regarding administrative structure and appointment of personnel came into force on the date of publication of the Law in the

* Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, nurayeksi@gmail.com

Official Gazette, namely on 11 April 2013. Other articles of the LFIP including articles on expulsion of foreigners have been in force since 11 April 2014. Articles 52 to 60 of the LFIP are devoted to expulsion of foreigners from Turkey. ILC's draft articles on the expulsion of foreigners, whose drafting stage took over ten years, is the prominent instrument that reflect the current developments in international law. It is thought that it is useful to translate the draft articles on expulsion of foreigners into Turkish language in order to shed on light to the Turkish practice and to show that Articles 52 to 60 of the LFIP are providing better protection than the draft articles of ILC regarding human rights.

Keywords: *Expulsion, International Law Commission, ILC, Law on Foreigners and International Protection, LFIP, disguised expulsion, collective expulsion*

I. Genel Olarak ILC

Uluslararası Hukuk Komisyonu (International Law Commission-ILC), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 21 Kasım 1947 tarihli ve 174(II) sayılı kararıyla kurulmuş ve aynı tarihte Statüsü kabul edilmiştir. ILC'nin Statüsü'nün 1. maddesine göre, ILC'nin amacı, uluslararası hukukun gelişimini ve kodifikasyonunu sağlamaktır¹. ILC bu amaçla, milletlerarası hukukta henüz düzenlenmemiş veya uygulamada ortaya çıkan ancak yeterli ölçüde düzenlenmemiş olan sorunlarla ilgili konvansiyon tasarıları hazırlar; yaygın olarak uygulanan kuralların veya sıkça başvuru doktrin ve mahkeme kararlarının kodifikasyonu için çalışır. ILC'nin temel alanı milletlerarası hukuk olmakla beraber Statüsü'nde, milletlerarası özel hukuk alanına müdahil olmasını ve bu alanda da çalışmalar yapmasını engelleyen bir hüküm yoktur.

II. ILC'nin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları'nın Hazırlık Çalışmaları

ILC, "yabancıların sınırdışı edilmesi" konusunu 2004 yılında çalışma prog-

¹ Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun bazı çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beyza ÖZTURANLI, *Uluslararası Hukuk Komisyonu Çalışmaları Çerçevesinde Uluslararası Andlaşmalara Getirilen Çekincelere İlişkin Hukuki Rejim*, (2012)2 İTİCÜSBD, s. 471-505; H. Hakan ERKİNER, *Devletin Haksız Fiilden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Tespit Ettiği İsnat Kuralları*, 13(2007)3-4 MÜHF-HAD, s. 145-180.

ramına almış ve Kamerun'dan Maurice Kamto'yu Özel Raportör olarak atamıştır. ILC, taslak kuralların hazırlık çalışmalarına başlarken, yasal veya yasadışı olarak ülkede bulunan yabancıların, sınırdışı edilmesi hususundaki uygulama ve sınırdışı kararlarına karşı yargı yoluna başvurulmasının sınırdışı kararının icrasını kendiliğinden durdurup durdurmadığı hususlarında üye devletlerden bilgi istemiştir².

2005-2011 yılları arasında Özel Raportör Maurice Kamto tarafından muhtelif raporlar hazırlanmıştır. 2012 yılına kadar sekiz rapor hazırlanmış; bu raporlar ILC'ye sunulmuş; 2012 yılında ILC'ye sunulan sekizinci raporda, üye devletlerin ve Avrupa Birliği'nin yabancıların sınırdışı edilmesi konusundaki görüşleri yer almıştır. 2012 yılında 32 maddeden oluşan taslak kurallar ve bu kurallara ilişkin şerh ILC tarafından kabul edilmiştir³. Ancak 2012 metni, nihai metin değildi. Bu metin, hükümetlerin görüşüne sunulmuş ve görüş bildirmeleri için Ocak 2014 tarihine kadar hükümetlere süre tanınmıştır⁴.

ILC, Özel Raportör tarafından hazırlanan raporu ve hükümetlerin görüşlerini değerlendirdikten sonra "Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin Taslak Kurallar"ı (Draft Articles on the Expulsion of Aliens) ve bu kurallara ilişkin şerhi (commentaries) 2014 yılında kabul etmiştir. ILC, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'na, bu kuralların bir karar ekinde mümkün olduğunca dağıtılmasının teşvik edilmesi ve bu kuralları esas alan bir konvansiyonun hazırlanması önerisinde bulunmuştur⁵.

² United Nations International Law Commission Report on the work of its sixty-third session (26 April to 3 June and 4 July to 12 August 2011) General Assembly Official Records Sixty-sixth Session Supplement No. 10 (A/66/10 and Add.1), Yearbook of the International Law Commission, 2011, Vol. II, Part Two, s. 9.

³ Sean D. MURPHY, *The Expulsion of Aliens and Other Topics: The Sixty-Fourth Session of the International Law Commission*, 107(2013) Am. J. Int'l L., s. 164.

⁴ MURPHY, s. 168.

⁵ United Nations International Law Commission Report on the work of its sixty-third session (26 April to 3 June and 4 July to 12 August 2011) General Assembly Official Records Sixty-sixth Session Supplement No. 10 (A/66/10 and Add.1), Yearbook of the International Law Commission, 2011, Vol. II, Part Two, s. 237-238.

III. ILC'nin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları'nın Genel Çerçevesi ve Bu Kuralların Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleriyle Mukayesesi

A. ILC'nin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları'nın Genel Çerçevesi

ILC tarafından hazırlanan ve son şekli 2014 yılında verilen taslak kurallar, 31 maddeden oluşmaktadır. Taslak kuralların 1. maddesi, sınırdışı işleminin *ratione materiae* ve *ratione personae* kapsamına ilişkindir. Taslak kurallarda yer alan iki temel kavram olan “yabancı” ve “sınırdışı” kavramları ise 2. maddede tanımlanmıştır. Bu maddede ayrıca sınırdışı işlemine benzerlik gösteren suçluların iadesi, uluslararası bir mahkemede yargılanmak üzere kişinin teslim edilmesi ve sınırdan geri çevirmenin taslak kuralların kapsamı dışında tutulduğu belirtilmiştir.

Taslak kuralların 3. maddesinde, devletlerin sınırdışı etme hakkı ve bu hakkın sınırları; 4. maddesinde, keyfi sınırdışı yasağı; 5. maddesinde, sınırdışı sebepleri belirlenirken uyulması gereken esaslar; 6-7. maddelerinde, mültecilerin ve vatansız kişilerin sınırdışı edilmesine ilişkin ilkeler; 8. maddesinde, sınırdışı etmek amacıyla vatandaşlıktan yoksun bırakma yasağı; 9-10. maddelerinde, toplu sınırdışı ve örtülü sınırdışı yasağı; 11 ve 12. maddelerinde, malvarlığına el koymak amacıyla sınırdışı etme yasağı ile derdest iade usulünü dolanmak amacıyla sınırdışına başvurulması yasağı düzenlenmiştir.

Taslak kuralların 13-14. maddeleri sınırdışı edilecek yabancıların insan haklarına ve insan onuruna saygı yükümlülüğü ve sınırdışı edilecek yabancılar arasında cinsiyet, renk, ırk, dil, din, siyasi veya başka bir düşünce, vatandaşlık, etnik veya sosyal köken, malvarlığı, doğum veya diğer bir statü gibi veya milletlerarası hukukun izin vermediği diğer herhangi bir sebeple ayrımcılık yasağına ilişkindir. Sınırdışı edilecek kişiler arasında hassas grupta kimlerin yer aldığı ve bunların sınırdışı edilmesi sırasında uyulması gereken esaslar ise 15. maddede düzenlenmiştir.

Taslak kuralların 16-18. maddelerinde, sınırdışı edilecek yabancıların yaşama hakkını koruma yükümlülüğü; sınırdışı edilecek yabancıya işkence, zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamele ve ceza yasağı; sınırdışı edilecek yabancıların aile hayatına saygı yükümlülüğü düzenlenmiştir.

Taslak kuralların 19. maddesinde, sınırdışı edilecek yabancıların idari gözetimine ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Taslak kuralların 20. maddesi ise, sınırdışı edilecek yabancıların malvarlığının korunmasına ilişkindir.

Taslak kuralların 21-25. maddeleri, sınırdışı edilecek yabancıların transit geçeceği ve gönderileceği devlette korunmasına ve haklarına ilişkindir.

Sınırdışı edilecek yabancılar için tanınan usuli haklar 26. maddede sıralanmış; sınırdışı kararına karşı itirazın hangi hallerde sınırdışı kararının icrasını askıya alacağı ise 27. maddede düzenlenmiştir. 27. maddede, sınırdışı edilecek yabancıya bireysel başvuru yapması için milletlerarası usullerden yararlanma hakkı verilmiştir. Taslak kuralların 29. maddesinde, sınırdışı kararını alan devletin hangi hallerde sınırdışı ettiği yabancıyı geri kabul edeceği; 30. maddede, yasadışı sınırdışı hallerinde devletin sorumluluğu ve 31. maddede, sınırdışı edilecek yabancıya sağlanacak diplomatik koruma düzenlenmiştir.

B. ILC'nin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları'nın Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Hükümleriyle Mukayesesi

1. ILC'nin Taslak Kurallarının Uygulama Alanının YUKK'un Uygulama Alanı ile Mukayesesi

Taslak kurallar, bir ülkede, hem yasal olarak (lawful) hem de yasadışı olarak (unlawful) bulunan yabancıların sınırdışı edilmesine uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Taslak kuralların 1(2). maddesinde, taslak kuralların uygulama alanı sınırlanmıştır. Bu madde uyarınca, milletlerarası hukuka istinaden imtiyaz ve dokunulmazlıktan yararlanan elçilik ve konsolosluk mensupları, uluslararası kuruluşların personeli ile yabancı askeri personel taslak kuralların uygulama alanı dışında bırakılmıştır. Çünkü milletlerarası hukukta, söz konusu şahısların buldukları ülkeyi terk etmelerine ilişkin şartları düzenleyen özel kurallar vardır⁶. Buna karşın, milletlerarası hukukta özel olarak korunan mülteciler⁷,

⁶ Draft Articles on the Expulsion of Aliens, with Commentaries 2014, United Nations 2014: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_12_2014.pdf, s. 3 (1.10.2014).

⁷ Türkiye, Mültecilerin Hukukî Durumuna Dair 1951 Cenevre Konvansiyonu'na (RG 5.10.1961/10898) ve bu Konvansiyona ek New York Protokolü'ne (RG 5.8.1968/12968) taraftır.

vatansızlar⁸, göçmen işçiler⁹ ve bunların aileleri ise taslak kuralların kapsamına dahil edilmiştir. Fakat söz konusu yabancılar için ayrı bir koruma öngören milletlerarası hukuk kuralları saklı tutulmuştur¹⁰.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda taslak kuralların 1(2). maddesine paralel bir hüküm yer almıyorsa da YUKK'un 2(2). maddesinde Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası anlaşmalar ile özel kanunlardaki hükümler saklı tutulmuş ve böylece aynı sonuca varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, YUKK'un 2(2). maddesinde saklı tutulan özel kanun ve milletlerarası anlaşma hükümlerinin uygulandığı hallerde YUKK'daki hükümler dikkate alınmayacaktır.

Sınırdışı edilecek yabancıların, sınırdışı edecek devletin ülkesinde bulunması gerekir. Ancak taslak kurallarda, bazı alanlarda bulunan yabancılar kapsam dışında tutulmuştur. Taslak kurallar, yabancı devletlerin elçiliklerine, konsolosluklarına, askeri üslerine giren yabancılar ile karasuları dışında kalan sulardaki gemilerde bulunan yabancıları kapsamamaktadır¹¹. Buna karşın iç silahlı çatışmalar veya açlık ve benzeri sebeplerle ülkelerini terk eden yabancılar da taslak kuralların kapsamına girmektedir. Beyrut, Lübnan, Irak ve Türkiye'deki Suriyelilerin, yasal yollardan veya yasadışı yollardan gelmiş olsalar bile, taslak kuralların kapsamına girdikleri ifade edilmiştir¹². Türkiye'de bulunan ve ülkelerindeki iç silahlı çatışmadan kaçan Suriyeliler, 6458 sayılı YUKK'un kapsamındadır. Suriyelilere, 6458 sayılı YUKK'un 91. maddesi uyarınca geçici koruma sağlanmaktadır. Ancak ileride taslak kurallar konvansiyon haline getirilir ve Türkiye bu konvansiyonu onaylarsa, YUKK'un 2(2). maddesi uyarınca uygulama açısından öncelik konvansiyon hükümlerine verilecektir.

⁸ Türkiye, Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasına Dair Sözleşme'yi onaylamıştır (RG 15.8.1975/15327). Ayrıca 6549 sayılı Kanun ile Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'yi onaylamış (RG 10.7.2014/29056) ve Sözleşmeye ilişkin Bakanlar Kurulu onay kararı 25.10.2014 tarih ve 29156 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁹ Türkiye, Avrupa Sosyal Şartını (RG 14.10.1989/20312) ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı (RG 9.4.2007/26488) onaylamıştır. Ayrıca Türkiye, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye (RG 8.7.2004/25516) de taraftır.

¹⁰ Draft Articles on the Expulsion of Aliens, with Commentaries 2014, s. 4.

¹¹ MURPHY, s. 165.

¹² MURPHY, s. 165.

2. ILC'nin Taslak Kurallarındaki Tanımların YUKK'daki Tanımlarla Mukayesesi

Taslak kuralların 2. maddesinde tanımlara yer verilmiştir. Bu bağlamda, taslak kuralların çatısını oluşturan iki kavramın yani “yabancı” ve “sınırdışı” kavramlarının tanımı yapılmıştır. 6458 sayılı YUKK'un 3(ü) maddesinde yabancı tanımlanmış olmakla beraber sınırdışının tanımına yer verilmemiştir.

Devletler Hukuku Enstitüsü tarafından 1892 Cenevre toplantısında yapılan¹³ ve doktrinde de benimsenen¹⁴ yabancı tanımı taslak kurallarda da aynen kabul edilmiştir. Taslak kuralların 2(b) maddesi ile YUKK'un 3(ü) maddesi uyarınca, yabancı, bulunduğu devletin vatandaşlığına sahip olmayan kişiyi ifade eder. Yabancı kavramının kapsamına, vatansızlar da dahildir.

Taslak kuralların 2(a) maddesine göre, “sınırdışı”, yabancıların bir devletin ülkesini terk etmeye zorlanmasına neden olan ve devlete izafe edilen resmi bir işlemi veya eylemi ifade eder; başka bir devlete iade edilmeyi, uluslararası ceza mahkemesine veya uluslararası başka bir mahkemeye teslim edilmeyi ya da bir yabancıların bir devlet tarafından kabul edilmemesini kapsamaz. Bu madde uyarınca suçluların iadesi, milletlerarası bir mahkemeye teslim etme ya da bir devletin ülkesine kabul edilmeme taslak kuralların kapsamı dışında tutulmuştur. Belirtmek gerekir ki, yabancıları “sınırdışı etme” ile “suçluların iadesi” kavramları birbirinden farklıdır. Sınırdışı ve suçluların iadesi işlemlerinin ortak noktası, her ikisinin de sadece yabancılar bakımından uygulanabilir olmalarıdır. Ancak sınırdışı etme, tek taraflı bir idari yaptırım niteliği taşımasına rağmen suçluların iadesi, iki devletin karşılıklı anlaşmasına bağlı olan ve suçluların cezasız kalmasını önlemek amacıyla başvurulmuş bir yöntemdir¹⁵.

¹³ Yılmaz ALTUĞ, *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul 1971, s. 8; Vedat Raşit SEVİĞ, *Türkiye'nin Yabancılar Hukuku*, İstanbul 1981, s. 13.

¹⁴ Carmen TIBURCIO, *The Human Rights of Aliens under International and Comparative Law*, Hague 2001, s. 1; Aysel ÇELİKEL/Günseli ÖZTEKİN GELGEL, *Yabancılar Hukuku*, 20. bası, İstanbul 2014, s. 17; Gülören TEKİNALP, *Türk Yabancılar Hukuku*, 8. bası, İstanbul 2003, s. 6.

¹⁵ Haluk ULUGÖL, *Suçluların Geri Verilmesi ve Siyasi Suç*, Ankara 2002, s. 6; Nuray EKŞİ, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, İstanbul 2014, s. 104.

Taslak kuralların 2(a) maddesinin son tümcesi önemlidir. Çünkü bu tümcede “ülkeye kabul etmeme”, diğer bir ifadeyle sınırdan geri çevirme (deportation) de taslak kuralların kapsamı dışında tutulmuştur. Bu tümceye göre, sığınma talebinde bulunanlar hariç, sınıra gelen ancak ülkeye giriş şartlarını yerine getirmeyen yabancılar, sınırdışı kararı alınmaksızın geldikleri ülkeye geri gönderilebilirler¹⁶. O halde, taslak kurallarda, sınırdan geri çevirme, sınırdışı işlemi olarak kabul edilmemiştir.

3. ILC'nin Taslak Kurallarında Devletin Sınırdışı Hakkı ve Bu Hakkın Sınırlarına İlişkin Hükümlerin YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 3. maddesi, devletlerin sınırdışı etme hakkını düzenlemektedir. Bu maddeye göre, her devlet, bir yabancıyı ülkesinden sınırdışı etme hakkına sahiptir. Sınırdışı, milletlerarası hukuka ilişkin diğer kurallara halel gelmeksizin, taslak kurallara ve özellikle insan haklarına ilişkin kurallara uygun olmalıdır. Zaten milletlerarası hukukta ülkeye giriş, oturma, çıkış ve sınırdışı konularında devletlerin münhasır yetkili oldukları ve bu yetkinin devletlerin ülkeleri üzerindeki egemenliğinin doğal bir sonucu olduğu kabul edilmektedir¹⁷. Bununla beraber belirtmek gerekir ki, insan haklarına ilişkin düzenlemelerle devletlerin, ülkeye giriş ve çıkışla ilgili yetkilerine önemli ölçüde sınırlamalar getirilmiştir. Nitekim taslak kuralların 3. maddesinde, sınırdışı işleminin, taslak kuralların yanı sıra insan haklarına ilişkin kurallara uygun olması gerektiği ifade edilmiştir. Üstelik Türkiye'nin de taraf olduğu bazı milletlerarası antlaşmalarda¹⁸ yer alan ve YUKK'un 4. maddesinde de düzenlenen *non-refoulement* ilkesi, yabancıların sınırdışı edilmesini önemli ölçüde sınırlamaktadır¹⁹.

¹⁶ MURPHY, s. 165.

¹⁷ Haluk KABAALIOĞLU/Nuray EKŞİ, *Yabancıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmeleri* (2004)1-2 MHB Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan, s. 503; EKŞİ, s. 103.

¹⁸ Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmalarda *non-refoulement* ilkesi hakkında bkz. Nuray EKŞİ, *Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular*, 4. bası, İstanbul 2012, s. 79 vd..

¹⁹ Mike SANDERSON, *Statelessness and Mass Expulsion in Sudan: A Reassessment of the International Law*, 12(2014)1 Nw. J. Int'l Hum. Rts., s. 94.

4. ILC'nin Taslak Kurallarında Keyfi Sınırdışı Yasağı ve Bu Yasağın YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 4. maddesi keyfi sınırdışı yasaklamaktadır. Bu maddeye göre, yabancı sadece hukuka uygun olarak alınan bir kararla sınırdışı edilebilir. YUKK'un 52-60. maddeleri arasında sınırdışı ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve sınırdışı işleminde keyfiliğin önüne geçilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu bazı milletlerarası antlaşmalarda ve özel kanunlarda da sınırdışına ilişkin hükümler yer almaktadır²⁰. Yabancılar, Türkiye'nin taraf olduğu antlaşmalara, özel kanun hükümlerine ve YUKK'a aykırı şekilde Türkiye'den sınırdışı edilemez.

5. ILC'nin Taslak Kurallarındaki Sınırdışı Sebeplerinin YUKK'daki Sınırdışı Sebepleriyle Mukayesesi

Taslak kuralların 5. maddesinde, sınırdışı kararının mutlaka bir sebebe dayanması gerektiği belirtilmiş ancak sınırdışı sebepleri tek tek sayılmamıştır. O halde sınırdışı sebepleri, ulusal mevzuatlara göre belirlenecektir. Ancak devletlerin sınırdışı sebeplerini belirleme yetkilerinin çerçevesi 5. maddede çizilmiştir. YUKK'un 54. maddesinde sınırdışı sebepleri sayılmıştır. Bu maddedeki sayım tahdididir. Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkiye'nin taraf olduğu bazı antlaşmalarda ve özel kanunlarda sınırdışı sebeplerine ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Daha önce ifade edildiği üzere, ILC, taslak kuralların bir konvansiyona dönüştürülmesi önerisinde bulunmuştur. İleride bu öneri kabul edilirse, taslak kurallar bir milletlerarası antlaşmaya dönüştürülerek imzaya ve onaya açılacaktır. Kanaatimizce, taslak kurallar bir milletlerarası antlaşma metnine dönüştürülürken sınırdışı sebepleri de düzenlenmeli ve böylece sınırdışı sebepleri konusunda konvansiyonu onaylayacak devletlerin ortak bir uygulamaya sahip olmaları temin edilmelidir.

²⁰ EKŞİ, s. 106-117.

6. ILC'nin Taslak Kurallarında Mültecilerin Sınırdışı Edilmesine İlişkin Hükümlerin YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 6. maddesi mültecilerin sınırdışı düzenlerken, mültecilere ilişkin milletlerarası hukuk kurallarını saklı tutmuştur. Mültecilere ilişkin temel metinler, Türkiye'nin 1961 yılında onayladığı²¹ Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin 1951 Cenevre Konvansiyonu ile 1968 yılında onayladığı²² Konvansiyona ek New York Protokolü'dür. Taslak kuralların 6. maddesi, 1951 Cenevre Konvansiyonu'nun mültecilerin sınırdışı edilmesine ilişkin 32-33. maddelerine nazaran bir yenilik getirmemiştir.

1951 Cenevre Konvansiyonu'nu Türkiye coğrafi sınırlama ile uygulamaktadır. Coğrafi kısıtlama sonucunda Türkiye, sadece Avrupa ülkelerinden gelenlerin iltica başvurularını 1951 Cenevre Konvansiyonu kapsamında değerlendirmektedir. Avrupa dışından gelmekle beraber mülteci tanımına uyan yabancılara ise YUKK'un 62. maddesi uyarınca "şartlı mülteci" statüsü verilecektir. YUKK'un 3(1)(b) maddesine göre, Avrupa ülkeleri, Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Bakanlar Kurulunca belirlenecek diğer ülkeleri ifade eder.

YUKK'un 54. maddesinin (2). fıkrasında, uluslararası koruma başvurusu yapan yabancılar ile uluslararası koruma statüsü alan yabancıların hangi sebeplere istinaden sınırdışı edilebileceği düzenlenmiştir. Bu fıkraya göre, başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişiler hakkında, sadece ülke güvenliği için tehlike oluşturduklarına dair *ciddi emareler* bulunduğu veya kamu düzeni açısından tehlike oluşturan bir suçtan *kesin hüküm* giymeleri durumunda sınırdışı etme kararı alınabilir. YUKK'un 2(2). maddesinde milletlerarası antlaşmalar saklı tutulmuştur. Diğer bir ifadeyle, milletlerarası antlaşmalar öncelikle uygulanacaktır. O halde, bir mültecinin sınırdışı edilmesi söz konusu olduğunda 1951 Cenevre Konvansiyonu'nun 32-33. maddeleri; Türkiye'nin koyduğu coğrafi kısıtlama nedeniyle 1951 Cenevre Konvansiyonu'nun kapsamına girmeyen şartlı mültecinin sınırdışı edilmesi söz konusu olduğunda YUKK'un 54. maddesinin (2). fıkrası uygulanacaktır.

Taslak kuralların 6(a) maddesine göre, bir devlet, kamu düzeni veya kamu güvenliği saklı kalmak kaydıyla ülkesinde yasal olarak bulunan mülteciyi sınırdışı edemez. YUKK'un 54. maddesinin (2). fıkrası, taslak kuralların 6(a)

²¹ RG 5.10.1961/10898.

²² RG 5.8.1968/12968.

maddesine nazaran daha mülteci yanlısıdır. Çünkü kamu düzeni ve kamu güvenliği kavramlarının kapsamı 54(2). maddede daraltılmış ve sınırdışı, ülke güvenliği için tehlike oluşturduklarına dair *ciddi emareler* bulunmasına veya kamu düzeni açısından tehlike oluşturan bir suçtan *kesin hüküm* giymelerine hasredilmiştir.

Taslak kuralların 6(b) maddesine göre, bir devlet, bir mülteciyi ırkından, dininden, vatandaşlığından, belirli bir sosyal gruba mensup olmasından veya siyasi düşüncelerinden dolayı hayatının veya özgürlüğünün tehlikeye düşeceği bir ülkeye herhangi bir şekilde sınırdışı edemez veya geri gönderemez (*refouler*), meğer ki şahsın ülke güvenliği açısından tehlike teşkil ettiğine ilişkin makul sebepler bulunsun veya özellikle ciddi bir suçtan dolayı nihai bir hükümlerle mahkûmiyetine karar verilen şahıs söz konusu ülkenin toplumu için bir tehlike oluştursun. Taslak kuralların 6. maddesi, 1951 Cenevre Konvansiyonu'nun 33. maddesi ile paralel bir içeriğe sahiptir. 1951 Cenevre Konvansiyonu'nun 33. maddesine göre, hiçbir âkid devlet bir mülteciyi, ırkı, dini, vatandaşlığı, muayyen bir içtimai zümreye mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayat ve hürriyetinin tehdit edileceği ülkelerin hudutlarından her ne şekilde olursa olsun sınırdışı veya iade edemez. Bununla beraber, bulunduğu memleketin emniyeti için tehlikeli sayılması hususunda ciddi sebepler mevcut olan veya bilhassa vahim bir cürümden dolayı katileşmiş bir hükümlerle mahkûm olduğu için mezkûr memleket topluluğu için bir tehlike teşkil eden bir mülteci işbu hükümlerden istifadeyi talep edemez.

Non-refoulement, YUKK'da kabul edilen ve 4. maddeyle düzenlenen bir temel ilkedir. YUKK'un 4. maddesine göre, bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez. YUKK'un 4. maddesinde, taslak kuralların 6. maddesinde ve 1951 Cenevre Konvansiyonu'nun 33. maddesinin (2). fıkrasında yer alan "kamu güvenliği" ve "ciddi bir suçtan dolayı mahkûmiyetine karar verilmesi" istisnalarına yer verilmemiştir. Bu nedenle, YUKK'un 4. maddesi ile 54(2). maddesi, taslak kurallara nazaran daha yabancı yanlısı hükümlerdir.

7. ILC'nin Taslak Kurallarında Yasaklanan Sınırdışı Türlerine İlişkin Hükümler ve Bu Hükümlerin YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 7. maddesine göre, taslak kurallar, vatansızlara ilişkin milletlerarası hukuk kurallarına ve özellikle, kamu düzeni veya kamu güvenliği sebepleri saklı kalmak üzere, ülkesinde yasal olarak bulunan vatansızın sınırdışı edilemeyeceğine ilişkin kurala hâle getirmez. Taslak kuralların 9. maddesinde ise toplu sınırdışı yasaklanmıştır. Belirtmek gerekir ki, taslak kuralların, vatansızların sınırdışı edilmesine ilişkin 7. maddesinin yanı sıra toplu sınırdışı (mass expulsion/collective expulsion)²³ yasaklayan 9. maddesi de herhangi bir yenilik getirmemiştir.

Taslak kuralların 8. maddesi, sınırdışı etme amacıyla vatandaşlıktan yoksun kılmayı yasaklamıştır. Türk hukuk tarihinde, sınırdışı etme amacıyla vatandaşlıktan mahrum etmenin tek örneğini Osmanlı hanedanları teşkil etmektedir²⁴. Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair 431 Sayılı Kanun'un²⁵ 1. maddesinde halifeliğin kaldırıldığı ifade edilmiştir. Bu Kanun'un 2. maddesinde ise, halife ve Osmanlı Hanedanı'nın erkek, kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti içinde ikamet etme hakkından ebediyen mahrum bırakılmıştır. Aynı zamanda bunların Türk vatandaşlık sıfatı da kaldırılmıştır (431 sayılı Kanun md. 4). YUKK'da sınırdışı amacıyla vatandaşlıktan yoksun bırakmayı yasaklayan bir hüküm olmamakla beraber, bu yönde atılacak bir adım "vatandaş sınırdışı edilemez ve yurda grime özgürlüğünden yoksun bırakılamaz" hükmünü içeren Anayasa'nın 23. maddesine aykırı olacaktır. Çünkü böyle bir uygulama "dolaylı sınırdışı" ya da "örtülü sınırdışı" olarak yorumlanabilecektir.

Örtülü sınırdışı²⁶ (md. 10) ve derdest iade usulünü dolanmak amacıyla

²³ Toplu sınırdışı yasağı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jean-Marie HENCKAERTS, *Mass Expulsion in Modern International Law and Practice*, Hague 1995.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuray EKŞİ, *Türk Vatandaşlığının Yitirilmesine İlişkin İdari Kararlara Karşı Yargı Yolunun Kapatılması Vatandaşlık Göç Mülteci ve Yabancılar Hukukundaki Güncel Gelişmeler*, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 15 ve 16 Mayıs 2009 Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 175, s. 78 vd..

²⁵ RG 6.3.1924/63; Düstur: III. Tertip , C. V, 2. bası, s. 668.

²⁶ Örtülü sınırdışı (disguised expulsion) kavramı yerine bazen (indirect expulsion) veya zımnî sınırdışı (constructive expulsion) kavramları da kullanılmaktadır (Draft Articles on the Expulsion of Aliens, with Commentaries 2014, s. 16).

sınırdışı başvurması yasağı (md. 12) içerik itibariyle yeni sayılacak hükümler getirmektedirler. Her iki konuya ilişkin olarak YUKK'da hüküm yer almamaktadır.

8. ILC'nin Taslak Kurallarında Sınırdışı Edilecek Yabancılara Tanınan Hakların YUKK'da Tanınan Haklarla Mukayesesi

Taslak kuralların 13. maddesinde, sınırdışı edilecek yabancıların insan haklarına ve insan onuruna saygı yükümlülüğü; 14. maddesinde ise sınırdışı edilecek yabancılar arasında ayırım yasağı düzenlenmiştir. Taslak kuralların 13 ve 14. maddeleri, AİHS'in 3 ve 14. maddelerine paralel içeriğe sahiptir. Ayrıca taslak kurallarda yer alan, sınırdışı edilecek yabancıların yaşama hakkını koruma yükümlülüğü (md. 16); sınırdışı edilecek kişiye işkence, zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamele ve ceza yasağı (md. 17) ve sınırdışı edilecek kişinin aile hayatına saygı yükümlülüğü AİHS'in 2, 3 ve 8. maddeleriyle paralel içeriğe sahiptir. Elbette ki, AİHS hükümleri her alanda koruma sağlarken, taslak kuralların 13, 14, 16 ve 17. maddeleri sadece sınırdışı edilme durumunda koruma sağlamaktadır.

İltica ve sığınma talepleri reddedildiğinden sınırdışı edilmelerine karar verilen yabancılar, AİHS'in 2, 3, 5, 8, 13 ve 14. maddelerine istinaden AİHM'de Türkiye aleyhine davalar açmışlardır. Bu davalarda verilen kararların önemli bir kısmında AİHM, sınırdışı kararıyla Türkiye'nin AİHS'in 3, 5, 8 ve 13. maddelerini ihlal ettiğine karar vermiştir. YUKK'un hazırlık çalışmaları sürecine etki eden birçok faktör olmasına rağmen AİHM kararları bu faktörler içinde belki de en önemli yere sahiptir²⁷.

9. ILC'nin Taslak Kurallarında Sınırdışı Edilemeyecek Yabancılara İlişkin Hükümlerin YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 15. maddesinde, çocuklar, yaşlılar, engelli kişiler ve hamile kadınlar hassas kişiler olarak sayılmıştır. Bu sayım tahdidi değildir. Çünkü

²⁷ AİHM kararlarının YUKK'a etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nuray EKŞİ, *İltica Talepleri Reddedilerek Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancılara İlişkin AİHM Kararlarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Etkisi*, 5(2014)19 TAAD, s. 53-99.

bizzat madde metninde “ve diğer hassas kişiler” ifadesine yer verilmiştir. YUKK’un 55. maddesi, taslak kuralların 15. maddesine nazaran daha iyi bir düzenleme getirmiştir ve 55. maddenin kapsamı daha geniştir. YUKK’un 55. maddesine göre, ciddi sağlık sorunları, yaş ve hamilelik durumu nedeniyle seyahat etmesi riskli görülenler; hayati tehlike arz eden hastalıkları için tedavisi devam etmekte iken sınırdışı edileceği ülkede tedavi imkânı bulunmayanlar; mağdur destek sürecinden yararlanmakta olan insan ticareti mağdurları; tedavileri tamamlanıncaya kadar, psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağdurları hakkında sınırdışı etme kararı verilmez. YUKK’da, hassas kişiler için sınırdışı yasağı getirilmiştir. Buna karşın taslak kuralların 15. maddesinde, hassas kişilerin sınırdışı edilmesi yasaklanmamış sadece durumlarının dikkate alınması öngörülmüştür.

10. ILC’nin Taslak Kurallarında Sınırdışı Amacıyla İdari Gözetime İlişkin Hükümlerin YUKK’daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 19. maddesi, “sınırdışı amacıyla yabancıнын idari gözetimi” başlığını taşımaktadır ve bu maddede, sınırdışı amacıyla idari gözetime²⁸ ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Ülkeye kabul veya ülkeden sınırdışı edilme-lerine ilişkin süreçte yabancıların bazı hallerde idari gözetim (administrative detention) altına alınmaları devletler arasında genel kabul gören bir uygulamadır²⁹. Üstelik son yıllarda zulüm korkusu, ekonomik sıkıntılar ve çevresel felaketler sebebiyle ülkelerini terk edenlerin sayısının giderek artmasına bağlı olarak idari gözetim de sıkça uygulanmakta ve yabancılar uzun süre idari gözetim altında tutulmaktadır³⁰. Devletlerin idari gözetim yetkisi, AİHS’in 5(1). maddesinin (f) bendi ile de kabul edilmiştir. Bu bent uyarınca bir kişinin usulüne aykırı surette ülkeye girmekten alıkonulması veya kendisi hakkında sınırdışı etme ya da geriverme işleminin yürütül-mekte olması nedeniyle usulüne uygun olarak yakalanması veya tutulu durumda bulundurulması mümkündür. O halde devletlerin, açık yasal hükümlerle düzenlenmiş olması kaydıyla, idari gözetim kararı verme yetkisi

²⁸ YUKK uyarınca idari gözetim hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Nuray EKŞİ, *6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda İdari Gözetim*, İstanbul 2014.

²⁹ Daniel WILSHER, *The Administrative Detention of Non-Nationals Pursuant to Immigration Control: International Law and Constitutional Law Perspectives*, 53(2004)4 ICLQ, s. 897.

³⁰ WILSHER, s. 897.

bulunmaktadır³¹. “Devletlerin bu yetkisi milletlerarası örf ve adet hukukunda vatandaş olmayanların ülkeye kabul edilmemesi veya ülkeden çıkarılmasına ilişkin yetkileriyle tamamıyla uyumludur. Bu durumda idari gözetim, devletlerin göçü kontrole ilişkin birincil yetkilerinin fer’i niteliğindedir”³².

Taslak kuralların 19. maddesine göre, sınırdışı amacıyla yabancıнын idari gözetim altına alınması, keyfi ya da cezalandırıcı nitelikte olmamalıdır. Sınırdışı etme amacıyla idari gözetim altında bulunan bir yabancı, istisnai haller saklı kalmak kaydıyla, özgürlüğünden yoksun bırakmayı içeren cezalara mahkûm edilmiş kişilerden ayrı tutulmalıdır. İdari gözetim süresi, sınırdışının icrası için makul ölçüde gerekli süreyle sınırlandırılmalıdır. Her türlü aşırı idari gözetim süresi yasaktır. Temyizi kabil olmak üzere, mahkeme veya yetkili diğer bir makam tarafından idari gözetim süresinin uzatılmasına karar verilebilir. Sınırdışı edilecek yabancıнын idari gözetimi, yasayla belirlenmiş esaslara uygun olarak düzenli aralıklarla gözden geçirilmelidir.

YUKK’un 57. maddesi, taslak kuralların 19. maddesinde yer alan idari gözetimin genel esaslarıyla tam bir uyum içindedir. YUKK’un 57. maddesinde, sınırdışı edilecek yabancıнын idari gözetim altına alınmasına ilişkin sebepler, idari gözetim kararının tebliği, idari gözetim süresi ve bu sürenin uzatılmasına ilişkin şartlar, idari gözetim kararının belirli aralıklarla gözden geçirilmesi ve idari gözetim kararına karşı sulh ceza hâkimliklerine itiraz edilmesi düzenlenmiştir.

Taslak kuralların 20. maddesine göre, sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıнын malvarlığını korumak için gerekli tedbirleri alır ve yasalar çerçevesinde yabancıнын, yurt dışından bile, malvarlığında tasarruf etmesine izin verir. Bu maddeye paralel bir hüküm YUKK’da yer almamaktadır. Ancak mülkiyet hakkı, Anayasa ve AİHS’e ek 1 numaralı protokolün 1. maddesi ile herkese tanındığından Türkiye’den sınırdışı edilecek yabancıнын malvarlığı da koruma altındadır.

³¹ EKŞİ, İdari Gözetim, s. 4.

³² WILSHER, s. 900.

11. ILC'nin Taslak Kurallarında Sınırdışı Kararının İcrasına İlişkin Hükümlerin YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Taslak kuralların 21. maddesinde yer alan gönüllü gidiş, sınırdışı kararının zorla icrası halinde sınırdışı edilecek yabancıya gideceği ülkeye emniyetli bir şekilde ulaşımının sağlanması; 22. maddede yer alan sınırdışı edilecek yabancıya gideceği devlete ilişkin esaslar; 23. maddedeki yabancıya, hayatının tehdit altında olduğu bir devlete sınırdışı edilmemesi yükümlülüğü; 24. maddedeki yabancıya, zulüm, işkence, insanlık dışı veya küçültücü muameleye tabi kılınacağı bir devlete sınırdışı etmeme yükümlülüğü yenilik getirmekten uzak olan ve bilineni tekrar eden hükümlerdir.

Taslak kuralların 22. maddesine göre, sınırdışı edilecek yabancı, vatandaşı olduğu veya milletlerarası hukuka göre yabancıyı kabul etme yükümlülüğü olan veya sınırdışı eden devletin ya da gerekli hallerde söz konusu yabancıya talebi üzerine onu kabul etmek isteyen devlete sınırdışı edilir. Vatandaşı olduğu veya milletlerarası hukuka göre yabancıyı kabul etme yükümlülüğü olan devlet belirlenemezse ve söz konusu yabancıyı kabul etmek isteyen başka bir devlet bulunmazsa, söz konusu yabancıya, giriş ve oturma hakkının olduğu bir ülkeye ya da sınırdışı edecek devlete hangi devletten geldiyse o devlete sınırdışı edilebilir. Yabancıya sınırdışı edileceği ülkeler, YUKK'da da geniş kapsamlı tutulmuştur. YUKK'un 52. maddesine göre, yabancılar, sınırdışı etme kararıyla, menşe ülkesine veya transit gideceği ülkeye ya da üçüncü bir ülkeye sınırdışı edilebilir. Sınırdışı kararı veren devlet istediği herhangi bir ülkeye yabancıyı gönderemez. Sınırdışı edilecek yabancıya vatandaşı olduğu devlet onu kabul etmek yükümlülüğü altındadır. Ayrıca geri kabul antlaşması olan devlet de antlaşma hükümlerine göre yabancıyı kabul etmek zorundadır. Nitekim bu husus taslak kuralların 22. maddesinde "milletlerarası hukuka göre yabancıyı kabul etme yükümlülüğü olan devlet" şeklinde ifade edilmiştir.

Taslak kuralların 21(3). maddesi uyarınca, sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıya, halin bütün özelliklerini dikkate alarak gidiş hazırlıklarını yapması için makul bir süre verir. YUKK'da bu süre makul ölçüde belirlenmiştir. YUKK'un 56. maddesine göre, sınırdışı etme kararı alınanlara, sınırdışı etme kararında belirtilmek kaydıyla, Türkiye'yi terk edebilmeleri için on beş günden az olmamak üzere otuz güne kadar süre tanınır³³.

³³ Ancak, kaçma ve kaybolma riski bulunanlara, yasal giriş veya yasal çıkış kurallarını

12. ILC'nin Taslak Kurallarında Sınırdışı Edilecek Yabancılara Tanınan Usuli Haklara İlişkin Hükümlerin YUKK'daki Hükümlerle Mukayesesi

Sınırdışı edilecek yabancılara tanınan usuli güvenceler taslak kuralların 26. maddesi ile düzenlenmiştir. Taslak kuralların 26. maddesinin hazırlıkları sırasında Özel Raportör konuya ilişkin milletlerarası antlaşmaları ve uygulamayı incelemiş ve sınırdışı edilecek yabancılara tanınacak temel usuli hakları belirlemiştir³⁴. Bu madde uyarınca, sınırdışı edilecek yabancı, sınırdışı kararını tebellüğ etme; sınırdışı kararına karşı yargı yoluna başvurma; yetkili bir makam tarafından dinlenme; sınırdışı kararıyla etkin bir şekilde mücadele edebileceği yollara erişim; yetkili makam önünde temsil edilme ve yetkili makamın kullandığı dili konuşmuyor veya anlamıyorsa ücretsiz olarak bir tercümandan yararlanma haklarına sahiptir.

Taslak kuralların 26. maddesinin önemli bir özelliği, sınırdışı kararına karşı yargı yolunun sınırlanmasına izin vermesidir. Bu maddenin (b) bendine göre, sınırdışı edilen yabancının, ulusal güvenliğe ilişkin zorlayıcı sebepler aksini gerektirmedikçe, sınırdışı kararına karşı yargı yoluna başvurma hakkı vardır. O halde, sınırdışı edilecek yabancının yargı yoluna başvuru hakkı ulusal güvenliğe ilişkin zorlayıcı sebeplerle sınırlanabilecektir. Buna karşın, YUKK'un 53(3). maddesinde, dava açma hakkı sınırlanmamıştır. YUKK'un 53(3). maddesine göre, sınırdışı etme kararına karşı, kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde idare mahkemesine başvurulabilir. Taslak kuralların 26. maddesinde belirtilen hakların, çağdaş milletlerarası standartlara uygun oldukları ifade edilmiş³⁵ olmakla birlikte bu görüşe tam olarak katılmak mümkün değildir. Çünkü çağdaş milletlerarası standartlar, devletin güvenliğini değil sınırdışı edilecek yabancının haklarını korumaktadır. Taslak kurallar ise, bunun aksi izlenim vermektedir. Ayrıca taslak kuralların 26. maddesi yargı yoluna başvurulmasına, ulusal güvenliğe ilişkin zorlayıcı sebeplerle sınırlama getirilmesine izin verdiğiinden bu hükmün çağdaş insan haklarına

ihlal edenlere, sahte belge kullananlara, asılsız belgelerle ikamet izni almaya çalışanlara veya aldığı tespit edilenlere, kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlara bu süre tanınmaz.

³⁴ Won KIDANE, *Procedural Due Process in the Expulsion of Aliens under International, United States, and European Union Law: A Comparative Analysis*, 27(2013) Emory Int'l L. Rev., s. 303.

³⁵ KIDANE, s. 303.

ve standartlarına uygun olduğundan söz edilemeyecektir.

Taslak kuralların 27. maddesine göre, sınırdışı edecek devlette yasal olarak bulunan ve sınırdışı edilmesine karar verilen yabancı tarafından yapılan itiraz, telafisi imkânsız ağır zarar verme gerçek riski varsa, sınırdışı kararı üzerinde askıya alma etkisine sahiptir. Taslak kuralların 27. maddesi, sınırdışı kararına itirazın, sınırdışı kararının icrasını askıya alma etkisini sadece ülkede yasal olarak bulunan yabancıların sınırdışı işlemlerinde kabul etmiştir. Üstelik askıya alma etkisi, sadece telafisi imkânsız ağır zarar verme gerçek riskinin varlığı halinde kabul edilmiştir.

YUKK'un 53(3). maddesine göre, yabancının rızası saklı kalmak kaydıyla, dava açma süresi içinde veya yargı yoluna başvurulması halinde yargılama sonuçlanıncaya kadar yabancı sınırdışı edilemez. YUKK'un 53(3). maddesinde öngörülen esaslar şunlardır: (1) Hakkında sınırdışı kararı verilen yabancı dava açma süresi içinde yani YUKK'un 53(3). maddesinde belirtilen 15 günlük süre içinde sınırdışı edilemez. (2) 15 günlük dava açma süresi içinde yabancı idari yargı yoluna başvurursa sınırdışı kararı icra edilemez. Çünkü hakkında sınırdışı kararı verilen yabancının idare mahkemesinde dava açması halinde sınırdışı kararının icrası kendiliğinden durmaktadır. Yürütmenin durması için sınırdışı kararının iptali davasını açan yabancının talepte bulunması gerekmediği gibi idare mahkemesinin de bu yönde bir karar vermesi gerekli değildir. (3) Yabancı, dava açma süresi içinde veya davayı açtıktan sonra kendi rızasıyla Türkiye'den ayrılabilir. Ama hiçbir şekilde dava açma süresi içinde veya idare mahkemesinde açtığı dava sonuçlanıncaya kadar Türkiye'den zorla sınırdışı edilemez.

YUKK'un 53(3). maddesinde öngörülen yürütmenin kendiliğinden durması, herhangi bir şarta bağlanmamıştır. Türkiye'de ister yasal olarak isterse de yasadışı olarak bulunan yabancılar hakkında verilen sınırdışı kararları açısından yürütmenin kendiliğinden durması kabul edilmiştir. Üstelik bu maddede yürütmenin kendiliğinden durması "telafisi imkânsız ağır zarar verme gerçek riskinin varlığı"na bağlanmamıştır. YUKK'un 53. maddesindeki hüküm, taslak kuralların 27. maddesine nazaran daha yabancı yanlısıdır. Çünkü sınırdışı kararının icrası yalnızca sınırdışı kararına karşı yargı yoluna başvurulması halinde değil dava açma süresi olan 15 gün içinde de kendiliğinden durmaktadır.

IV. ILC'nin Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kuralları'nın Türkçe Tercümesi

ILC'NİN YABANCILARIN SINIRDIŞI EDİLMESİNE İLİŞKİN 2014 TASLAK KURALLARI

Birinci Kısım

Genel Hükümler

Madde 1- Kapsam

1. Bu taslak kurallar, bir devletin ülkesinde bulunan yabancıyı sınırdışı ederken uygulanır.
2. Bu taslak kurallar, milletlerarası hukuk uyarınca imtiyaz ve dokunulmazlıklardan yararlanan yabancılara uygulanmaz.

Madde 2- Kavramların Kullanılması

İşbu taslak kuralların amacı bakımından:

- (a) “sınırdışı”, yabancıнын bir devletin ülkesini terk etmeye zorlanmasına neden olan ve devlete izafe edilen resmi bir işlemi veya eylemi ifade eder; başka bir devlete iade edilmeyi, uluslararası ceza mahkemesine veya uluslararası başka bir mahkemeye teslim edilmeyi ya da bir yabancıнын bir devlet tarafından kabul edilmemesini kapsamaz;
- (b) “yabancı”, bulunduğu devletin vatandaşlığına sahip olmayan kişiyi ifade eder.

Madde 3- Sınırdışı Etme Hakkı

Her devlet, bir yabancıyı ülkesinden sınırdışı etme hakkına sahiptir. Sınırdışı, milletlerarası hukuka ilişkin diğer kurallara hâlel gelmeksizin, taslak kurallara özellikle insan haklarına ilişkin kurallara uygun olmalıdır.

Madde 4- Hukuka Uygun Olma Gereği

Yabancı sadece hukuka uygun olarak alınan bir kararla sınırdışı edilebilir.

Madde 5- Sınırdışı Sebepleri

1. Her sınırdışı kararı, dayandığı sebebi ihtiva etmelidir.
2. Her devlet, sadece yasada belirtilen bir sebebe istinaden yabancıyı sınırdışı edebilir.
3. Sınırdışı sebebi, somut olayın özellikleri ışığında iyi niyetle ve makul bir şekilde değerlendirilmelidir, özellikle, gerekli hallerde, maddi vakıaların vahameti, söz konusu yabancıya eylemi veya maddi vakıanın yol açtığı mevcut tehlikenin niteliği dikkate alınmalıdır.
4. Bir devlet, milletlerarası hukuka ilişkin yükümlülüklerine aykırı bir sebebe istinaden yabancıyı sınırdışı edemez.

İkinci Kısım

Sınırdışı Etmenin Yasak Olduğu Haller

Madde 6- Mültecilerin Sınırdışı Edilmesine İlişkin Kurallar

Taslak kurallar, mültecilere ilişkin milletlerarası hukuk kurallarının yanı sıra mültecilerin korunmasına ilişkin daha lehe kurallara veya uygulamalara, özellikle aşağıdaki kurallara hanel getirmez:

- (a) bir devlet, kamu düzeni veya kamu güvenliği saklı kalmak kaydıyla ülkesinde yasal olarak bulunan mülteciyi sınırdışı edemez;
- (b) bir devlet, bir mülteciyi ırkından, dininden, vatandaşlığından, belirli bir sosyal gruba mensup olmasından veya siyasi düşüncelerinden dolayı hayatının veya özgürlüğünün tehlikeye düşeceği bir ülkeye herhangi bir şekilde sınırdışı edemez veya geri gönderemez (*refouler*), meğer ki şahsın ülke güvenliği açısından tehlike teşkil ettiğine ilişkin makul sebepler bulunsun veya özellikle ciddi bir suçtan dolayı nihai bir hükümle mahkûmiyetine karar verilen şahıs söz konusu ülkenin toplumu için bir tehlike oluştursun.

Madde 7- Vatansız Kişilerin Sınırdışı Edilmesine İlişkin Kurallar

İşbu taslak kurallar, vatansızlara ilişkin milletlerarası hukuk kurallarına ve özellikle, kamu düzeni veya kamu güvenliği sebepleri saklı kalmak üzere, ülkesinde yasal olarak bulunan vatansız sınırdışı edemeyeceğine ilişkin kurala hâlel getirmez.

Madde 8- Sınırdışı Etmek Amacıyla Vatandaşlıktan Mahrumiyet

Bir devlet, kendi vatandaşını, sınırdışı etmek amacıyla vatandaşlıktan yoksun kılarak yabancı haline getiremez.

Madde 9- Toplu Sınırdışı Yasağı

1. Taslak kuralların amacı bakımından, toplu sınırdışı, yabancıların bir grup olarak sınırdışı edilmesini ifade eder.
2. Yabancıların toplu sınırdışı edilmesi yasaktır.
3. Bir devlet, grubun her üyesinin somut durumunu değerlendirmek ve bu değerlendirmeden sonra sınırdışı kararını almak kaydıyla, taslak kurallara uygun olarak bir grubun mensuplarını aynı anda sınırdışı edebilir.
4. İşbu taslak kural, milletlerarası hukuk kurallarına hâlel getirmeksizin, sınırdışı edecek devletin taraf olduğu silahlı çatışma halinde yabancıların sınırdışı edilmesine uygulanır.

Madde 10- Örtülü Sınırdışının Yasaklanması

1. Bir yabancıнын her türlü örtülü sınırdışı edilmesi yasaktır.
2. Bu taslak kuralın amacı bakımından, örtülü sınırdışı, yasaya aykırı şekilde yabancıнын, ülkeden ayrılmasını tahrik etme niyetiyle bir devletin desteklediği veya vatandaşları ya da başkaları tarafından işlenmesine göz yumduğu eylemler de dahil olmak üzere devlete atfedilen dolaylı bir eylem veya işlem sonucunda bir yabancıнын ülkeden ayrılmaya zorlanmasını ifade eder.

Madde 11- Malvarlığına El Koymak Amacıyla Sınırdışı Etme Yasağı

Malvarlığına el koymak amacıyla yabancıнын sınırdışı edilmesi yasaktır.

Madde 12- Derdest İade Usulünü Dolanmak Amacıyla Sınırdışı Başvurulması Yasağı

Bir devlet, derdest iade usulünü dolanmak amacıyla bir yabancının sınırdışı edilmesi yoluna başvuramaz.

Üçüncü Kısım

Sınırdışı Tabi Kılınan Yabancıların Hakları

I. Bölüm

Genel Hükümler

Madde 13- Sınırdışı Edilecek Yabancıların İnsan Haklarına ve İnsan Onuruna Saygı Yükümlülüğü

1. Sınırdışı edilecek yabancılar, insanca muameleye tabi tutulmalı ve sınırdışı usulünün her aşamasında, insan onuruna saygı gösterilmelidir.
2. Sınırdışı edilecek yabancıların, taslak kurallarda belirtilenler de dahil olmak üzere, insan haklarına saygı gösterilecektir.

Madde 14- Ayrımcılık Yasağı

Sınırdışı edecek devlet, cinsiyet, renk, ırk, dil, din, siyasi veya başka bir düşünce, vatandaşlık, etnik veya sosyal köken, malvarlığı, doğum veya diğer bir statü gibi veya milletlerarası hukukun izin vermediği diğer herhangi bir sebeple ayrımcılık yapmaksızın sınırdışı edilecek yabancının haklarına saygı duymalıdır.

Madde 15- Hassas Kişiler

1. Sınırdışı işlemine tabi çocuklar, yaşlılar, engeli kişiler, hamile kadınlar ve diğer hassas kişiler, hassas kişiler olarak dikkate alınır ve hassasiyetleri ölçüsünde korunur ve muamele görürler.

2. Özellikle, sınırdışı tabi tutulan çocuklar açısından, çocuğun yüksek yararı öncelikle gözetilir.

II. Bölüm

Sınırdışı Edecek Devlette Sağlanacak Koruma

Madde 16- Sınırdışı Edilecek Yabancıнын Yaşama Hakkını Koruma Yükümlülüğü

Sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıнын yaşama hakkını korumalıdır.

Madde 17- İşkence, Zalimane, İnsanlıkdışı veya Küçültücü Muamele ve Ceza Yasağı

Sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıya işkence, zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamelede bulunamaz veya ceza veremez.

Madde 18- Aile Hayatına Saygı Yükümlülüğü

Sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıнын aile hayatına saygı göstermelidir. Bu hakkın kullanılmasına, yasadışı veya keyfi olarak müdahale edemez.

Madde 19- Sınırdışı Amacıyla Yabancıнын İdari Gözetimi

1. (a) Sınırdışı amacıyla yabancıнын idari gözetim altına alınması keyfi ya da cezalandırıcı nitelikte olmamalıdır.

(b) Sınırdışı etme amacıyla idari gözetim altında bulunan bir yabancı, istisnai haller saklı kalmak kaydıyla, özgürlüğünden yoksun bırakmayı içeren cezalara mahkûm edilmiş kişilerden ayrı tutulmalıdır.

2. (a) İdari gözetim süresi, sınırdışının icrası için makul ölçüde gerekli süreyle sınırlıdır. Her türlü aşırı idari gözetim süresi yasaktır.

(b) Temyizi kabil olmak üzere, mahkeme veya yetkili diğer bir makam tarafından idari gözetim süresinin uzatılmasına karar verilebilir.

3. (a) Sınırdışı edilecek yabancıнын idari gözetimi, yasayla belirlenmiş esaslara uygun olarak düzenli aralıklarla gözden geçirilir.

(b) 2. paragraf saklı kalmak kaydıyla, sınırdışı amacıyla idari gözetim, ilgili yabancıya atfedilecek sebepler hariç, sınırdışı kararının icrasıyla son erer.

Madde 20- Sınırdışı Edilecek Yabancıнын Malvarlığının Korunması

Sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıнын malvarlığını korumak için gerekli tedbirleri alır ve yasalar çerçevesinde yabancıнын, yurt dışından bile, malvarlığında tasarruf etmesine izin verir.

III. Bölüm

Gönderilecek Devletle İlgili Koruma

Madde 21- Gönderilecek Devlete Gidiş

1. Sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıнын gönüllü gidişine imkân veren uygun tedbirleri alır.

2. Sınırdışı kararının zorla yerine getirildiği hallerde, sınırdışı edecek devlet, mümkün olduğunca, sınırdışı edilecek yabancıнын gideceği ülkeye emniyetli bir şekilde ulaşımını sağlamak için milletlerarası hukuk kuralları uyarınca gerekli tedbirleri alır.

3. Sınırdışı edecek devlet, sınırdışı edilecek yabancıya, halin bütün özelliklerini dikkate alarak gidiş hazırlıklarını yapması için makul bir süre verir.

Madde 22- Sınırdışı Edilecek Yabancıнын Gideceği Devlet

1. Sınırdışı edilecek yabancı, vatandaşı olduğu veya milletlerarası hukuka göre yabancıyı kabul etme yükümlülüğü olan veya sınırdışı eden devletin ya da gerekli hallerde söz konusu yabancıнын talebi üzerine onu kabul etmek isteyen devlete sınırdışı edilir.

2. Vatandaşı olduğu veya milletlerarası hukuka göre yabancıyı kabul etme yükümlülüğü olan devlet belirlenemezse ve söz konusu yabancıyı kabul

etmek isteyen başka bir devlet bulunmazsa, söz konusu yabancı, giriş ve oturma hakkının olduğu bir ülkeye ya da sınırdışı edecek devlete giriş yaptığı devlete sınırdışı edilebilir.

Madde 23- Yabancıyı, Hayatının Tehdit Altında Olduğu Bir Devlete Sınırdışı Etmeme Yükümlülüğü

1. Hiçbir yabancı, ırkından, renginden, cinsiyetinden, dilinden, dininden, siyasi veya diğer düşüncelerinden, vatandaşlığından, etnik veya sosyal kökeninden, malvarlığından, doğum veya diğer statüsünden veya milletlerarası hukukun izin vermediği diğer bir sebepten dolayı hayatının tehdit altına gireceği bir devlete sınırdışı edilemez.

2. Ölüm cezasını uygulamayan bir devlet, yabancıyı, ölüm cezasına çarptırılacağı veya ölüm cezasına çarptırılma gerçek riskinin bulunduğu bir devlete sınırdışı edemez, meğer ki ölüm cezasının uygulanmayacağına veya ölüm cezasına hükmedilmişse ölüm cezasının infaz edilmeyeceğine dair önceden bir güvence almış olsun.

Madde 24- Yabancıyı, Zülüm, İşkence, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muameleye Tabi Kılınacağı Bir Devlete Sınırdışı Etmeme Yükümlülüğü

Bir devlet, yabancıyı, işkence, zulüm, insanlık dışı veya küçültücü muameleye veya cezaya tabi kılma tehlikesinin varlığına inanılmasını gerektiren esaslı sebeplerin bulunduğu bir devlete sınırdışı edemez.

IV. Bölüm

Transit Devlette Koruma

Madde 25- Sınırdışı Edilecek Yabancıların İnsan Haklarının Transit Devlette Korunması

Transit devlet, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri uyarınca sınırdışı edilecek yabancıların insan haklarını koruyacaktır.

Dördüncü Kısım

Özel Usuli Kurallar

Madde 26- Sınırdışı Edilecek Yabancınn Usuli Hakları

1. Sınırdışı edilecek bir yabancı, aşağıdaki usuli haklara sahiptir:
 - (a) sınırdışı kararını tebellüğ etme hakkı;
 - (b) ulusal güvenliğe ilişkin zorlayıcı sebepler aksini gerektirmedikçe, sınırdışı kararına karşı yargı yoluna başvurma hakkı;
 - (c) yetkili bir makam tarafından dinlenme hakkı;
 - (d) sınırdışı kararıyla etkin bir şekilde mücadele edebileceği yollara erişim hakkı;
 - (e) yetkili makam önünde temsil edilme hakkı; ve
 - (f) yetkili makamın kullandığı dili konuşmuyor veya anlamıyorsa ücretsiz olarak bir tercümandan yararlanma hakkı.
2. 1. paragrafta sayılan haklar, hukukun öngördüğü diğer usuli haklara veya güvencelere hanel getirmez.
3. Sınırdışı edilecek bir yabancı, konsolosluktan yardım alma hakkına sahiptir. Sınırdışı edecek devlet, bu hakkın veya konsolosluk yardımına ilişkin hükmün kullanılmasını engelleyemez.
4. Bu maddede tanınan usuli haklar, sınırdışı edecek devletin, kısa bir süre için ülkesinde yasadışı olarak bulunan yabancınn sınırdışı edilmesine ilişkin yasal hükümlerinin uygulanmasına hanel getirmez.

Madde 27- Sınırdışı Kararına Karşı İtirazın Askıya Alma Etkisi

Sınırdışı edecek devlette yasal olarak bulunan ve sınırdışı edilmesine karar verilen yabancı tarafından yapılan itiraz, telafisi imkânsız ağır zarar verme gerçek riski varsa, sınırdışı kararı üzerinde askıya alma etkisine sahiptir.

Madde 28- Bireysel Başvuru İçin Milletlerarası Usul

Sınırdışı tabi bir yabancıнын, yetkili milletlerarası makama bireysel başvuruya ilişkin mevcut herhangi bir usule erişimi olacaktır.

Beşinci Kısım**Sınırdışının Hukuki Sonuçları****Madde 29- Sınırdışı Eden Devlete Geri Kabul**

1. Bir devlette yasal olarak bulunan ve bu devlet tarafından sınırdışı edilen bir yabancı, eğer sınırdışı kararının yasaya aykırı olduğuna yetkili bir makama karar verilirse, geri dönüşünün, ulusal güvenlik veya kamu düzeni açısından tehdit oluşturma ya da sınırdışı eden devletin hukukuna göre ülkeye kabul edilme şartlarını artık taşımama halleri hariç, sınırdışı edecek devlet tarafından yeniden kabul edilme hakkına sahiptir.

2. Hiç bir durumda, daha önce yasaya aykırı olarak verilen sınırdışı kararı, yabancıнын ülkeye yeniden girmesini engellemek için kullanılamaz.

Madde 30- Yasadışı Sınırdışı Hallerinde Devletlerin Sorumluluğu

Bir devletin, taslak kurallarda öngörülen yükümlülüğüne veya milletlerarası hukuka ilişkin diğer herhangi bir kurala aykırı şekilde bir yabancıyı sınırdışı etmesi devletin sorumluluğunu doğurur.

Madde 31- Diplomatik Koruma

Sınırdışı edilecek yabancıнын vatandaşı olduğu devlet söz konusu yabancıya diplomatik koruma sağlayabilir.

V. Sonuç

Milletlerarası hukukun gelişmesi ve yeknesaklaştırılmasında öncü rol oynayan ILC tarafından hazırlanan Yabancıların Sınırdışı Edilmesine İlişkin 2014 Taslak Kurallar, bilinen ilkeleri tekrarlamaktan öteye bir yenilik getirmemiştir. Son yıllarda göç ve iltica alanında izlenen güvenlik yanlısı seyir, taslak kurallarda da etkisini göstermiştir. Taslak kurallarda, sınırdışı kararına karşı dava açma hakkına ulusal güvenliğe ilişkin zorlayıcı sebeplerle sınırlama getirilmesine izin verilmesi (md. 26/b); sınırdışı kararına karşı dava açılması halinde sınırdışı kararının icrasının kendiliğinden durmasının sadece ülkede yasal olarak bulunan yabancıların sınırdışı kararlarına hasredilmesi ve sınırdışı kararının icrasının kendiliğinden durmasının telafisi imkânsız ağır zarar görme gerçek riskinin varlığına bağlanması (md. 27); her türlü aşırı idari gözetim süresinin yasaklanması ile yetinilerek idari gözetim açısından bir üst sınırın öngörülmemesi (md. 19/2-a) taslak kurallardaki güvenlik yanlısı eğilimin örneklerini teşkil etmektedir.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun sınırdışıma ilişkin 52-60. maddeleri, taslak kurallara nazaran daha insan hakları odaklıdır. Üstelik 6458 sayılı YUKK, Resmi Gazete'de yayımlandığında Suriyeliler kitlesel akınla Türkiye'ye gelmişlerdi. Suriyeliler başta olmak üzere muhtelif dönemler kitlesel akınla karşı karşıya kalan ve binlerce Suriyeliye geçici koruma³⁶ sağlayan Türkiye, YUKK'da insan hakları odaklı bir tutum sergilemiştir. ILC tarafından muhtelif toplantılarda tartışılarak on yılı aşkın bir sürede hazırlanan taslak kurallar, insan hakları bağlamında beklenen başarıyı gösterememiş ve YUKK'daki hükümlerin bile gerisinde kalmıştır.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuray EKŞİ, *Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Hukuki Statüsü*, 10(2012)119 LHD, s. 3-22.

Kaynakça

- ALTUĞ, Yılmaz; *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul 1971.
- ÇELİKEL, Aysel/ÖZTEKİN GELGEL, Günseli; *Yabancılar Hukuku*, 20. bası, İstanbul 2014.
- Draft Articles on the Expulsion of Aliens, with Commentaries 2014, United Nations 2014: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_12_2014.pdf, s. 3 (1.10.2014).
- EKŞİ, Nuray; *Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular*, 4. bası, İstanbul 2012.
- EKŞİ, Nuray; *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku*, İstanbul 2014.
- EKŞİ, Nuray; 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda İdari Gözetim, İstanbul 2014. (İdari Gözetim)
- EKŞİ, Nuray; Türkiye'de Bulunan Suriyelilerin Hukuki Statüsü, 10(2012)119 LHD, s. 3-22 .
- EKŞİ, Nuray; İltica Talepleri Reddedilerek Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerine Karar Verilen Yabancılar İlişkin AIHM Kararlarının Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na Etkisi, 5(2014)19 TAAD, s. 53-99.
- EKŞİ, Nuray; Türk Vatandaşlığının Yitirilmesine İlişkin İdari Kararlara Karşı Yargı Yolunun Kapatılması Vatandaşlık Göç Mülteci ve Yabancılar Hukukundaki Güncel Gelişmeler, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 15 ve 16 Mayıs 2009 Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 175, s. 71-95.
- ERKİNER, H. Hakan; Devletin Haksız Fiilden Dolayı Uluslararası Sorumluluğunda Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Tespit Ettiği İsnat Kuralları, 13(2007)3-4 MÜHF-HAD, s. 145-180.
- HENCKAERTS, Jean-Marie; *Mass Expulsion in Modern International Law and Practice*, Hague 1995.
- KABAALIOĞLU, Haluk/EKŞİ, Nuray; Yabancıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmeleri (2004)1-2 MHB Prof. Dr. Sevin Toluner'e Armağan, s. 503-522.
- KIDANE, Won; *Procedural Due Process in the Expulsion of Aliens under International, United States, and European Union Law: A Comparative*

- Analysis, 27(2013) Emory Int'l L. Rev., s. 285-346.
- MURPHY, Sean D.; The Expulsion of Aliens and Other Topics: The Sixty-Fourth Session of the International Law Commission, 107(2013) Am. J. Int'l L., s. 164-177.
- ÖZTURANLI, Beyza; Uluslararası Hukuk Komisyonu Çalışmaları Çerçevesinde Uluslararası Andlaşmalara Getirilen Çekincelere İlişkin Hukuki Rejim, (2012)2 İTİCÜSBD, s. 471-505.
- SANDERSON, Mike; Statelessness and Mass Expulsion in Sudan: A Re-assessment of the International Law, 12(2014)1 Nw. J. Int'l Hum. Rts., s. 74-114.
- SEVİĞ, Vedat Raşit; Türkiye'nin Yabancılar Hukuku, İstanbul 1981.
- TEKİNALP, Gülören; Türk Yabancılar Hukuku, 8. bası, İstanbul 2003.
- TIBURCIO, Carmen; The Human Rights of Aliens under International and Comparative Law, Hague 2001.
- ULUGÖL, Haluk; Suçluların Geri Verilmesi ve Siyasi Suç, Ankara 2002.
- United Nations International Law Commission Report on the work of its sixty-third session (26 April to 3 June and 4 July to 12 August 2011) General Assembly Official Records Sixty-sixth Session Supplement No. 10 (A/66/10 and Add.1), Yearbook of the International Law Commission, 2011, Vol. II, Part Two.
- WILSHER, Daniel; The Administrative Detention of Non-Nationals Pursuant to Immigration Control: International Law and Constitutional Law Perspectives, 53(2004)4 ICLQ, s. 897-934.